

Mirja JARAK

**Ivo Goldstein, Bizant na Jadranu (od Justinijana I. do Bazilija I.),
Latina et Graeca, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,
Zagreb 1992, 234 stranice, 2 karte,
Summary**

Recenzija
Compte rendue
Primljeno:
Reçu: 1992.07.11.

Mirja Jarak
HR-41000 Zagreb, Hrvatska,
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
Salajeva 3

Biblioteka Latina et Graeca i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta izdali su krajem 1992. g. još jedno vrijedno djelo vezano uz antiku i antičku baštinu naših krajeva. Riječ je o knjizi Ive Goldsteina "Bizant na Jadranu—od Justinijana I. do Bazilija I.", proširenoj i prerađenoj doktorskoj disertaciji što je obranjena 1988. godine. Tekst odlikuje čitkost i jednostavnost lišena svake pseudoznanstvene konstrukcije pa se po sebi manjkava (s obzirom na nedostatak potpunijih izvora) građa pretače u zanimljivo štivo koje se čita u jednome dahu. Autor svježinu izlaganja postiže i time što uže historiografske rezultate tumači služeći se podacima srodnih znanosti. Ukoliko bismo u suvremenoj literaturi posvećenoj sličnim pitanjima željeli pronaći istovjetan postupak, pronašli bismo ga u knjizi Ž. Rapanića "Predromaničko doba u Dalmaciji". Rapanić, naime, baveći se prvenstveno materijalnim spomenicima, ističe nužnost poznavanja novih historiografskih dostignuća u čiji kontekst smješta pojedine likovne spomenike (usp. Ž. Rapanić, nav. dj. str. 23). Isto tako i I. Goldstein ističe nužnost poznavanja arheoloških i povijesno-umjetničkih rezultata koji osnažuju ili omogućavaju historiografske teze, te se u cijeloj knjizi obilno

služi tim rezultatima. Nasuprot ovim novim sintezama koje obrađuju približno isto razdoblje od starijih djela možemo navesti vrijednu ali usko historiografski orijentiranu studiju J. Ferluge: "Vizantiska uprava u Dalmaciji" u kojoj se na temelju literarnih izvora daje skica administrativno-političkih događanja. Treba napomenuti da Ferluga u tematiziranju pitanja bizantske uprave nije ni bio cilj stvoriti sveobuhvatnu sintezu historiografskih, arheoloških i povijesno-umjetničkih spoznaja, pa je u skladu sa svojom namjerom napisao nezaobilaznu studiju koju kao i Rapanićevu sintezu, I. Goldstein navodi kao jedno od najznačajnijih starijih djela. S navedena dva djela iscrpljuje se zapravo broj relevantnih starijih studija, te i stoga, s obzirom na nedostatak sintetičkih prikaza, Goldsteinova knjiga predstavlja značajan doprinos proučavanju bizantske i uopće ranosrednjovjekovne povijesti Jadrana.

Analizirajući razdoblje od 6. pa do 9. st. Goldstein pojedine manje, povijesno jasno određene periode (dok se za Justinijanovo doba iz horizonta filozofije povijesti može reći da je pravo povijesno vrijeme, bogato događanjima, 7. i 8. st. gotovo ne odgovaraju pojmu povijesnog vremena i približavaju se određenju prirodnog, nepovijesnog vremena u kojem su promjene spore, izazvane razvojem prirodnih zakonitosti) obrađuje unutar tri glavna poglavlja koja se opet dijele na manje cjeline. Prvo poglavlje tematizira Justinijanovo vrijeme, drugo 7. i 8. stoljeće, a treće je posvećeno bizantskoj aktivizaciji na Jadranu krajem 8. i početkom 9. stoljeća. Iako analizira i zbivanja na italskoj obali (osobito u vezi ostrogotskog rata, langobardske prisutnosti i djelovanja Ravenskog egzarhata i Franaka) čime svojoj knjizi daje karakter sveobuhvatne sinteze, Goldstein najveću pažnju poklanja istočnoj obali Jadrana. U tom kontekstu možemo izdvojiti nekoliko konkretnih pitanja uz koja u knjizi nalazimo poduže analize zasnovane i na novijim arheološkim spoznajama. Na prvom mjestu ističe se analiza bizantskog plovidbenog puta koji je spajao središnje dijelove Carstva s posjedima u Italiji. Taj pomorski put išao je istočnom obalom Jadrana zbog njezinih prirodnih prednosti i bio je označen nizom gradova, utvrđenih naselja i postaja (postojanje bizantskog plovidbenog puta registrira i starija literatura, primjerice J. Ferluga). Goldstein, služeći se arheološkim podacima kao i literarnim izvorima i lingvističkim spoznajama, detaljno analizira navedeni pomorski put. Uz prigovore o nedovoljnoj arheološkoj istraženosti bizantskih naselja možemo napomenuti da se interes za ovu problematiku ipak razvija posljednjih godina na što upućuje nekoliko objavljenih manjih radova (primjerice Ž. Tomičića). Jadranski plovidbeni put koji se formira za vrijeme ostrogotskih ratova u toku tih ratova iskazuje se kao najvažniji doprinos istočne obale njihovom sretnom ishodu. U svojoj analizi ostrogotskih ratova koja prethodi raščlambi plovidbenog puta, Goldstein podvlači značenje istočne obale kojom je bila osigurana nesmetana plovidba do Ravenne, te tako, nasuprot šutnji izvora koji ne pridaju mnogo pažnje istočnoj obali u toku ostrogotskih ratova, na drugačiji način određuje ulogu naše obale. Bizantska mornarica držala je u rukama naselja na obali, a potencijalni Goti su po Goldsteinu bili potisnuti u unutrašnjost odakle nisu bitnije ugrožavali bizantske

posjede. Izgubivši tako istočni Jadran Goti su izgubili jedno od presudnih uporišta što je utjecalo i na njihov konačni poraz u ratu s Bizantom.

Druga velika tema vezana uz hrvatski Jadran donosi propitivanje starog pitanja kontinuiteta kasnoantičkog svijeta. Kao što je poznato, pitanje kontinuiteta na jadranskoj obali uglavnom se sužava na pitanje sudbine velikih gradova, ponajviše Salone. Goldstein stoga, konzultirajući relevantnu literaturu, iznosi mišljenje o kasnoantičkim zbivanjima u i oko Salone, pristajući uz, novim arheološkim nalazima osnaženu, suvremenu teoriju kontinuiteta. Isto tako on odbacuje priču Konstantina Porfirogeneta i Tome Arhidakona o iznenadnom padu Epidaura pod naletom Slavena i brzom postanku Dubrovnika. Nastanak Splita i Dubrovnika rezultat je dugotrajnog procesa naseljavanja novih pogodnih mjesta uz istovremeno polagano odumiranje starih centara. Stoga se u potpunosti odbacuje nekada omiljena teorija o nasilnom uništenju starih gradova. Traženje novih, utvrđenih položaja, karakteristična je pojava nemirnih vremena, pa je nalazima i u drugim područjima kasnoantičkog svijeta. Poznato je da se na tlu Norika u kasnoj antici podiže cijeli niz visinskih utvrđenih naselja (detaľnu analizu i klasifikaciju tih naselja dao je S. Ciglenečki u monografiji posvećenoj kasnoantičkim utvrđenjima) koja zamjenjuju stare ugrožene gradove. Za nova jadranska naselja bitno je upravo zadovoljavanje obrambenih potreba što je uvjetovalo postepeno napuštanje nepovoljnijih antičkih gradova. Pridošli Slaveni su stvaranjem nesigurne atmosfere pridonijeli razvoju cijelog procesa ali oni nisu morali biti njegovi isključivi pokretači. Ukoliko se ima na umu različitost suvremenih mišljenja o vremenu dolaska Slavena relativiziranje uloge Slavena (i Avara) je razumljivije. Ipak, Goldstein ne odbacuje klasičnu tezu o slavenskom doseljavanju početkom 7. stoljeća. Napuštanje klasične teorije vidljivo je u onom dijelu njegovih razmišljanja u kojem negira rušilačku snagu pridošlih Slavena i konzekventno, klasično razlikovanje kasnoantičkog i ranosrednjovjekovnog doba. Umjesto kraja 6. i početka 7. st. kao jasnih vremenskih granica dviju epoha, Goldstein početak pravog ranosrednjovjekovnog života stavlja u 9. stoljeće. Takvo određivanje koje u izvanjskim silovitim događajima (poput barbarskog razaranja Salone) ne vidi presudne trenutke povijesti od kojih ovisi cjelina umjetničkih, religijskih, ekonomskih i drugih odnosa jednoga svijeta, svakako je prihvatljivije od pojednostavnjenog shvaćanja tzv. presudnih zbivanja ("pad" Salone).

Sama razmišljanja o mirnoj koegzistenciji slavenskog i romaniziranog stanovništva tokom 7. i 8. st. razumljiva su iz horizonta stoljetnog razvoja teorije kontinuiteta kasnoantičkog svijeta ("stoljetni" razvoj ne treba shvatiti kao zaista dug period jer je u odnosu na promišljanje uzroka krize antičkog svijeta mišljenje o kontinuitetu relativno novijeg datuma- vezuje se uz djela F. de Coulangesa te osobito Dopscha i Pirennea). Goldstein, kao i većina modernih pisaca prihvaća osnovnu misao teorije kontinuiteta, a utjecaj poticajnih Pirenneovih ideja vidljiv je na nekoliko mjesta u njegovoj knjizi (i proširivanje klasičnih Pirenneovih teza govori o nesumnjivom utjecaju).

Kao treću tematsku cjelinu izdvajamo problematiku kristijanizacije Hrvata. Umjesto određivanja jednog centra i užeg vremenskog razdoblja, Goldstein u skladu s izvorima

uzima u obzir i zapadni i istočni kulturni krug kao i dugotrajnost samog procesa: "Prvi se puta nastojanja civilizacijskih središta da pokrste Hrvate manifestiraju odmah ili nedugo po doseljenju, vjerojatno procentualno s ne baš prevelikim uspjehom, a drugi puta od godine 800. Koja je sredina u 9. stoljeću odigrala ključnu ulogu u pokrštanju vrlo je teško odrediti jer su vijesti raznorodne..." str. 133. Problem je, kako vidimo, teško u potpunosti razriješiti, pa je određena doza opreza znak promišljenosti bazirane na uvidu u raznovrsnost građe. Čini nam se da je slično navođenje izvora i izlaganje mišljenja autoritetâ neopravdano izostalo kod pitanja teritorijalnih odnosa Hrvata i Srba. Goldstein, naime, na više mjesta spominje Srbe uz Hrvate bez približeg definiranja njihovih teritorija-oba naroda po njemu nastavaju jadransko zaleđe i samu obalu. Kako je o drugim zamršenim ranosrednjovjekovnim pitanjima (bez obzira na njihovu razradu u literaturi) u pravilu raspravljao i donosio historijat problema, mislimo da i povezivanje Hrvata i Srba zahtijeva opširniju eksplikaciju. Osim toga, u situaciji u kojoj u znanstvenoj literaturi ne postoji niti suglasnost o vremenu doseljenja Hrvata (Margetićeva teza nasuprot ranijim mišljenjima) nejasno spominjanje hrvatskog i srpskog područja unosi dodatnu pomutnju i teškoće. Smatramo da je trebalo izložiti izvore i prevladavajući stav u znanosti.

Završavajući ovaj kratki prikaz vraćamo se na Goldsteinovo početno pitanje: "da li se "civilizirani" svijet "barbarizirao" ili se "barbarski" "civilizirao"?" (str. 14). Na Pirenneovom tragu možemo odgovoriti da se civilizirani svijet nužno barbarizirao ali da ga zato nije nestalo. Dva svijeta koja čak ni teritorijalno nisu bila strogo odvojena nego su se njihovi prostori ispreplitali, prožimali su se uzajamnim utjecajima u svim sferama života. Takav odnos omogućio je rađanje kvalitetno novih prilika početkom 9. st. kada doprinosom i jedne i druge zajednice nastaje novo povijesno razdoblje.